

ननुअयत्नसाध्यंनित्यंचाल्मसुखंचेत्किमितितत्रसर्वेनरज्यंतइत्याशंक्याहअदृष्टतइतिअदृष्टभाग्यंतदालंब्यअनुपायात्उपायाभावात्अत्रादृष्टतइतिचतुर्विधाध्यात्मिकतुष्ट्युपलक्षणंतथाकर्मणोविषयभोगाख्यस्यप्रतिसंधिःप्रतीपःसंधिवियोगःविषयेभ्यउपरमइतियावत्तेनपंचविधाबाह्यानुष्टिरुक्ता तेनतुष्टिद्वयेनहेतुनाउपायेष्वप्रवर्तमानाःपुरुषायेनोपायेनतत्पदंगच्छंतितत्तत्पश्यंति तुष्टयस्तुक्ताःसांख्यसप्तत्यां आध्यात्मिकाश्चतस्रःप्रकृत्युपादानकालभाग्याख्याःबाह्याविषयोपरमात्मंचचतुष्टयोभिहिताःइतिअस्यार्थः शास्त्रात्प्रकृतिपुरुषयोर्विवेकोज्ञातस्तत्साक्षात्कारस्तुष्टितिरूपःप्रकृतेःपरिणामः सचस्वयमेवपरिणामक्रमेण भविष्यति किं ध्यानायासेनेतिप्रकृत्याख्यातुष्टिरंभइत्युच्यते एतावतापिनकृतकृत्यतासर्वस्याप्यनायासेनविवेकख्यात्यापत्तेरनर्थकःप्रव्रज्याविधिःस्यादतस्तन्मात्रेणकृतकृत्यताकिं ध्यानेनेत्युपादानाख्यातुष्टिः सलिलमित्युच्यते प्रव्रज्यापिकालविशेषापेक्षैवकैवल्यहेतुरित्यलमुत्तमतयेतितूष्णीमवस्थानंकालाख्यतुष्टिरोधइत्युच्यते कालोपिपूर्वपुण्यवशादेवविवेकसाक्षात्कारंमदालसापत्यानांबालानामिवजनयिष्यतीति किं ध्यानायासेनेतितुष्टिर्भाग्यादृष्टिशब्देनोच्यते सैवहमुख्यत्वाददृष्टतइत्यनेनगृहीताअनयैवतत्पूर्वासांतुष्टीनामाक्षेपतोलाभादिति विषयाःपंच तेषुवैराग्याण्यपिपंच तत्रधनार्जनेदुःखंदृष्ट्वायाउपरतिःसापारं राजचोरादिनाधननाशेदुःखंदृष्ट्वायासासुपारं भोगेनापिधननाशंदृष्ट्वायदुःखंतज्जायाउपरतिःसापारापारं भोगेपिक्षयित्वादिदोषदर्शनाद्याउपरतिःसानुत्तमांभः नानुपहत्यभूतानिभोगःसंभवतीतिन्यायेनभोगेहिंसादोषदर्शनाद्याउपरतिःसाउत्तमांभः एवंविषयोपरमात्मंचतुष्टयोत्रकर्मप्रतिसंधिशब्देनोच्यंते एवंनवतुष्टयः तन्मात्रेणकृतकृत्यतांमन्वानस्यउपायेष्वप्रवृत्तेरात्मदर्शनंनभवतीत्यर्थः ॥२०॥ क

अदृष्टोनुपायाच्चप्रतिसंधेश्चकर्मणः ॥ नतेनमर्त्याःपश्यंतियेनगच्छंतितत्पदं ॥ २० ॥

विषयेषुचसंसर्गाच्छाश्वतस्यचदर्शनात् ॥ मनसाचान्यदाकांक्षन्परंनप्रतिपद्यते ॥ २१ ॥

दाचित्तुष्टिनवकंजित्वाध्यानेनप्रवृत्तोपिध्यानजसिद्धिविपर्ययादप्यात्मतत्त्वंनपश्यतीत्याह विषयेषुचेति तत्रप्राणिनांस्वाभाविकोविषयेषुसंगःविषयाश्चहार्दाकाशाख्यब्रह्मलोकगताःशाश्वताःमधुमत्यांयोगभूमौस्थितस्ययोगिनःसंकल्पमात्रोपनताः तद्विषयःकामाअनृतापिधानादेहेनोपाधिनाच्छादिताः संकल्पादेवास्यपितरःसमुत्तिष्ठंतीत्यादिश्रुतिभ्यः अतोहेतोरविरक्तोयोगीमनसान्यद्योगैश्वर्यसुखंइच्छन्सकलकामनिर्धूननप्राप्यपरंब्रह्मनप्रतिपद्यतेनसाक्षात्करोति अत्रअन्यदित्यनेनसिद्धिविपर्ययोदर्शितः तत्रसिद्धयःसांख्यसप्तत्युक्ताः ऊहःशब्दोध्ययनंदुःखविघातास्त्रयःसुहृत्प्राप्तिः दानंचसिद्धयोष्टौसिद्धेःपूर्वोक्तशस्त्रिविधइति अस्यार्थः ऊहःवितर्कःश्रुतस्यार्थस्ययुक्त्याचितनंमननमित्यर्थः शब्दःशब्दजंज्ञानंमोक्षशास्त्रस्यउपक्रमोपसंहारपर्यालोचनयातात्पर्यज्ञानं अध्ययनंउपनिषद्ग्रंथस्यावाप्तिः आध्यात्मिकाधिभौतिकाधिदैविकभेदेनत्रिविधंदुःखमतस्तद्विघाताअपित्रयः ताश्चमुख्याःसिद्धयः तथासुहृत्प्राप्तिः परविद्याप्रदसदाचार्यलाभः दानंचित्तशुद्धिजन्याविवेकप्राप्तिः दैवशोधनेइत्यस्यरूपं एताअष्टौसिद्धयः तत्रऊहशब्दाध्ययनसुहृत्प्राप्तयःतारंसुतारंतरातारंरम्यकंचेतिक्रमेणगीयंते दानाद्याःचतस्रस्तुसदामुदितंप्रमोदोमुदितंमोदमानाइतिचगीयंते एतास्तुप्रज्ञाप्रासादसोपानभूताअपिकुयोगिनंप्राप्यविपर्यस्तफलाःस्युःतदिदमुक्तं सिद्धेःपूर्वोक्तशस्त्रिविधः सिद्धेर्मोक्षकरिण्याअंकुशइवनिवारकस्त्रिविधएकोविद्यादिःपंचविधोविपर्ययः द्वितीयोऽशक्तिःसाच एकादशेंद्रियवधाःसहबुद्धिवधैरशक्तिरुद्धिष्टेत्युक्ता बधिरत्वादयएकादशेंद्रियवधाः तुष्टीनांपूर्वोक्तानांसिद्धीनांचानुपदोक्तानांविपर्ययात्सप्तदशबुद्धिवधाः तत्रगोबलीवर्दन्यायेनतुष्टीःपृथक्कृत्यविपर्ययाशक्तितुष्टयस्त्रिविधोक्तुशोमनसाचान्यदाकांक्षनित्यनेनसूचितः ॥ २१ ॥